

U zoru povijesne sociolingvistike u Hrvatskoj

(Schubert, Bojana. 2016. *U suton kajkavskoga književnog jezika: Povijesno-sociolingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića*. Srednja Europa. Zagreb. 264 str.)

Premda nije prvi veći povijesnosociolingvistički prilog u Hrvatskoj, knjiga Bojane Schubert *U suton kajkavskoga književnog jezika* svakako pripada samim počecima uvođenja povijesnosociolingvističke teorije i metodologije na našu jezikoslovnu i filološku pozornicu. Riječ je o knjizi nastaloj na temelju autoričina doktorskoga rada *Jezik Ivana Krizmanića (povijesno-sociolingvistička analiza)*. Taj je naslov, ponešto premetnut, u objavljenjima inače pronašao svoje mjesto u podnaslovu. Na mjestu naslova našla se pomalo emotivna sintagma *u suton*, kojom je autorica donekle naznačila osobni odnos prema jednome od glavnih predmeta istraživanja – kajkavskome književnom jeziku (i njegovoj sudbini). Taj je odnos, koji se povremeno primjećuje kroz cijelu knjigu, zacijelo uvjetovan činjenicom da je autorica izvorni kajkavac, ali i izvrsna poznavateljica povijesti kajkavskoga književnog jezika. Budući da je povijesnosociolingvistička raščlamba u pravilu veoma slojevita, takav je naslov posve opravdan, ali i mudro odabran – jer je potencijalno privlačan širem čitateljstvu. To bi čitateljstvo bez većih problema trebalo popratiti četiri od pet poglavlja, dok je peto poglavlje ipak štivo isključivo za filologe i jezikoslovce, no i bez njega je knjiga više nego informativna i zanimljiva. I u prvim četirima poglavljima autorica se posve ozbiljno bavi jezikoslovnim temama, ali dojam je da to čini veoma jasno, tj. usmjereno k jasnim ciljevima te s velikom lakoćom, osobito u tumačenju lingvističkog, traduktološkog i posebno sociolingvističkoga terminološkog inventara, a zatim i povijesnih i drugih okolnosti, pa vjerujemo da razumijevanje teško može izostati npr. i kod nedovoljno u struku upućenoga, ali zainteresiranoga kajkavoljupca.

Privrženost prema svojemu idiomu lako je razumjeti, ali s druge je strane emotivni odnos (jednako kao i znanstveni interes) građen na činjenici da je „s odabirom štokavštine za osnovicu književnoga jezika (...) počelo (...) negativno markiranje kajkavskoga književnog jezika” (str. 1). Posljedice su očite i danas npr. u slaboj zastupljenosti književnokajkavskih tema u udžbenicima i sveučilišnim programima. Autorica stoga smatra da je „jedan dio hrvatskoga naroda u današnje doba lišen objektivne obavijesti o svome književno-kulturnome nasljeđu” (str. 1) – dok bismo ovdje dodali da je ipak cijela hrvatska zajednica ta koja je na gubitku. Kada se to uzme u obzir, lako je zaključiti da je ova knjiga o Ivanu Krizmaniću zapravo jedan (i to po našem sudu uspješan) pokušaj

da se prenese objektivna obavijest; a ona je, u svojoj biti, poruka da su ponekad veoma zanimljiva područja istraživanja neopravdano ostavljena na marginama naših filoloških interesa. U ovoj se knjizi pokazuje i dokazuje da je upravo Ivan Krizmanić jedna od vrlo zanimljivih i kompleksnih književnojezičnih pojava ostavljenih predugo bez dovoljno duboke analize. Treba reći da Bojana Schubert ipak nije prvi znanstvenik koji se zanimao Krizmanićem, ali jest, sudeći po zalaganju, istraživačkome maru, opsežnosti zahvata, novoj perspektivi i rezultatima, znanstvenik čije će djelo odsad biti polazna točka za bilo kakvo bavljenje Ivanom Krizmanićem, a posebno u filološko-lingvističkome smislu. Na početku autorica postavlja pitanja kojima će se baviti i koja će riješiti, a više je nego indikativno za stanje obaviještenosti znanstvene zajednice o Ivanu Krizmaniću prvo i nadasve jednostavno pitanje: „1. Što je sve Ivan Krizmanić napisao, kada i kojim jezikom?” (str. 2). Autorica će u knjizi pokazati da na to pitanje dosad nije bilo zadovoljavajućega odgovora, a posebno je u tome smislu važno njezino otkriće novih rukopisa.

A tko je bio Ivan Krizmanić? Ukratko, riječ je o veoma dobro obrazovanome književniku, višejezičnoj osobi i svećeniku koji je glavninu života proveo u Sv. Križu Začretju i Mariji Bistrici, a živio je od 1766. do 1852. godine. Za predmet istraživanja u knjizi su uzeta njegova djela pisana kajkavskim književnim jezikom i štokavskim književnim jezikom, ali je ona svejedno veoma informativna i o djelima na drugim jezicima. Na Krizmanića je jako utjecao preporod, a pokazao se kao ugledna i ilircima bliska figura (s Ljudevitom Gajem bio je u rodbinskim odnosima). Međutim, čini se ponajviše zahvaljujući njegovim opetovanim i u određenom smislu nepravodobnim „promjenama jezičnoga identiteta”, što je tema koja posebno zaokuplja autoricu, njegova djela nisu pronalazila put do tiska te su ostala u rukopisu. Ona su mahom bila prijevodnoga karaktera (treba svakako istaknuti da je prevodio Milтона i Shakespearea), a posebno zanimljiv zaokret u njegovu jezičnome identitetu jest zadnje razdoblje stvaranja – kada prevodi svoje djelo pisano kajkavskim književnim jezikom, koje je nastalo kao prijevod s francuskoga ili, moguće, njemačkoga jezika, na štokavski književni jezik (*Ogenj vu Rimu*, 1820. > *Pogor u Rimu*, 1843.). Navedeni postupak autorica smatra sigurnim znakom nadolazeće i nezaustavljive jezične smrti kajkavskoga književnog jezika, a treba naglasiti da je taj štokavski prijevod otkrila upravo sama autorica. No, Krizmanić se nije počeo književno izražavati kajkavskim književnim jezikom, nego na stranim jezicima, tako da autoricu zanimaju i takva pitanja kao što su problemi koji se kod Krizmanića očituju pri učenju i primjeni jezične norme i kajkavskoga i poslije štokavskoga književnog jezika. U tom smislu ona traži grafijska i gramatička kolebanja te ih nastoji objasniti, u (povijesno)sociolingvističkome duhu, ili kao stabil-

nu varijaciju ili kao jezičnu promjenu, a posebno se uzimaju u obzir izvanjezične okolnosti za koje se može pretpostaviti da diktiraju ili da nekako utječu na Krizmanićeve jezične izbore.

Knjiga je koncipirana u pet poglavlja, od kojih je prvo, uvodno, veoma kratko, ali i neizostavno te funkcionira kao vodič kroz knjigu (str. 1–4). Tim poglavljima prethodi predgovor, a za njima slijedi zaključak s pregledom znanstvenih doprinosa istraživanja (177–180), popis sekundarne literature (181–194), popis izvora (194–197), dragocjeni prilozi koji se sastoje od transkripcija Krizmanićevih djela, a u slučaju primjene Gajeva slovopisa riječ je o transliteracijama jer autorica smatra da je zanimljivo pitanje kako je Krizmanić prelazio na novi slovopis i na kakve je probleme nailazio (199–242). Još slijede popis slika (243) i tablica (244) te veoma koristan tablični prilog nazvan Krizmanićev život među povijesnim faktima (245–258). Riječ je o tablici u kojoj paralelno kronološki pratimo događaje iz Krizmanićeva života te njegovih suvremenika uz važne povijesne i književnojezične događaje. Knjiga završava kazalom imena (259–264).

Drugo, tj. prvo veliko poglavlje objašnjava autoričina teorijska i metodološka polazišta (5–47). U njemu se objašnjavaju mahom sociolingvistički pojmovi važni za istraživanje, što autorica čini nadasve smisleno i kompetentno, a odabrani terminološki instrumentarij diktira upravo složenost Krizmanićeve književnojezične pojave. Bilo je neizbježno ulaženje i u kontaktnolingvističku sferu te pitanja teorije prevođenja. U poglavlju o povijesnoj sociolingvistici možda najveću težinu ima pitanje kako se koristiti književnim izvorima u povijesnosociolingvističkim istraživanjima, a autorica se umnogome oslanja na zaključke Kormija Anipe, koji „predlaže da se na povijesne izvore (bilo na one bliže govorenome jeziku, bilo na književne tekstove) gleda kao na integralni dio jezika kojim su pisani u kojem se manifestira jezična upotreba i jezično ponašanje njihovih autora u određenom povijesnom trenutku te da ih se kao takve smatra legitimnim vrelima sociolingvističkih izučavanja” (str. 43). Navedeni citat ujedno čini polazište i opravdanje za uspostavljanje postupaka („procedura”) analiza varijabli u povijesnoj sociolingvistici.

U trećem se poglavlju (49–54) opisuje konkretna metodologija primijenjena na analizu korpusa Krizmanićevih djela. Autorica određuje tri skupine varijabla (grafijske, fonološke i morfološke) koje će proučavati u Krizmanićevu korpusu na narodnome jeziku, pritom imajući na umu da je važno dobro i oprezno odabirati ciljane varijable, tako da se „mogu donijeti valjani zaključci o promatranoj jezičnoj upotrebi” (str. 52). Drugim riječima, ne podrazumijeva se da je raščlamba bilo koje zamislive varijable ujedno i potrebna, zanimljiva te

informativna povijesnome sociolingvistu. Odabir varijabla temelji se na dobro-me poznavanju unutarnje i vanjske povijesti jezika te na proučavanju konkretne jezične građe, što je nagoviješteno možda najbolje još na str. 37, gdje je na slici prikazan odnos povijesne sociolingvistike s mnogim drugim disciplinama (od povijesne lingvistike i filologije do analize diskursa i društvene povijesti).

No, sve izrečeno u prvim trima poglavljima u osnovi je u cilju izgradnje pozornice za četvrto (55–125) i peto poglavlje (127–176), koja su sociolingvistički podijeljena na makrorazinsku (četvrto poglavlje) i mikrorazinsku analizu (peto poglavlje). Makrorazinska analiza obuhvaća bavljenje izvanjezičnim čimbenicima – povijesno-političkim i društveno-jezičnim okolnostima za života Ivana Krizmanića, a autorica je naziva, također u sociolingvističkom duhu, pogledom odozgo. Mikrorazinskom analizom, tj. pogledom odozdo autorica naziva analizu konkretnih jezičnih varijacija kroz odabrane varijable. Makrorazinska analiza donosi podjelu Krizmanićeva života u četiri cjeline (razdoblja), i to uvijek, kako bi se i očekivalo od kvalitetne povijesnosociolingvističke analize, neraskidivo povezano s prikazom šire društvene slike. Prva cjelina obuhvaća njegovo odrastanje i školovanje u Habsburškoj Monarhiji (1766. – 1792.), kada su položeni čvrsti temelji njegove višejezičnosti. Druga cjelina uokviruje Krizmanićev boravak u Sv. Križu Začretju (1792. – 1818.). Iznimno je zanimljivo da tek u kasnome drugom razdoblju, konkretno godine 1809., piše svoj prvi tekst kajkavskim književnim jezikom. Riječ je o tekstu *Palafox generalu Lefebureau*, koji je drugi tekst za čiji je pronalazak zaslužna autorica. Treća cjelina jest Krizmanićev boravak u Mariji Bistrici (1818. – 1848.), kada je on ujedno i najproduktivniji u pisanju na kajkavskome i štokavskome književnom jeziku. S obzirom na to da smo ovdje već spomenuli da je Krizmanić učinio zakret u jednom trenutku prema štokavskome književnom jeziku, više je nego zanimljiva činjenica da je godine 1829. načinio svoj prijevod *Osmanšćice* Ivana Tomka Mrnavića s čakavsko-štokavske koine na kajkavski književni jezik, a nakon toga je preveo i Kanižlićevu *Svetu Rožaliju* (1831.). Upravo je marijabistričko razdoblje urodilo i prijevodima Miliona i Shakespearea na kajkavski književni jezik. Četvrta se cjelina tiče života za revolucije i poslije nje (1848. – 1852.), ali riječ je o razdoblju uoči Krizmanićeve smrti iz kojega nam nisu poznata njegova djela.

Pogled odozdo donosi nam velik broj tablica i grafičkih prikaza u nastojanju da se objasne varijacije u Krizmanićevu jeziku. Na grafijskoj razini autorica je upozorila na očit golem utjecaj Gajeve reforme na Krizmanićev slovoпись, no i na njegovo opiranje (*e* na mjestu refleksa *jata*, ne piše *ć*). Zanimljiva je u tom smislu i varijantnost skupina *zp, zk, zt* odnosno *sp, sk, st*, koja pokazuje kako

se u različitim svojim djelima Krizmanić postavlja katkad kao inovator, katkad kao kolebljivac i katkad kao konzervativac, što je u skladu s teorijom „potezanja užeta” (engl. *tug-of-war*). To će se pokazati npr. poslije i u analizi fonološke varijable *vu(-)/vo-* (proteza) jer je Krizmanić „išao naprijed-natrag u odabiru varijanti (...) što je normalno ponašanje pri usvajanju novih jezičnih oblika – oni supostoje sa starima” (str. 151). Analiza pak fonološke varijable *rj/r* pokazala je da je riječ o stabilnoj varijaciji koja vrijedi, čini se, za cjelokupnu kajkavsku književnost. Analiza morfoloških varijabli uputila je na neka neslaganja upotrebne i gramatičke norme kajkavskoga književnog jezika, gdje se za gramatičku normu uzima gramatika Ignaca Kristijanovića. Posebno poglavlje čini kontrastivna analiza jezika *Ognja vu Rimu* i *Pogora u Rimu*, koja za rezultat daje diferencijalni opis gramatike i grafije, a na osnovi kontrastivnoga dvojezičnog popisa leksema raspravlja se o mogućim Krizmanićevim izvorima za učenje štokavštine. Krizmanić je u mnogome uspio da se u *Pogoru* ne vide istaknute književnokajkavske jezične osobitosti, ali ne i potpuno: prigrlivši književnu štokavštinu „u kasnijoj životnoj dobi (kada mu je sedamdeset sedam godina) s njome se mučio i nije mu išla sasvim glatko” (str. 176).

Bojana Schubert provela je vrijednu makrorazinsku i mikrorazinsku analizu jezika Ivana Krizmanića, pritom se nije plašila zakoračiti u mnogobrojne discipline kako bi objasnila probleme koji su privukli njezinu pozornost, nije prezala ni od modernoga teorijskog okvira, ni od arhivskoga rada, pa ni sjajni rezultati nisu mogli izostati. Smatramo da je veoma uspješno revalorizirala doista intrigantno prevodilačko stvaralaštvo Ivana Krizmanića te ga uvjerljivo objasnila kao odraz jezično-povijesnih previranja prve polovice 19. stoljeća.

Vuk-Tadija Barbarić